DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-11-99-74>

УДК 343.98

Стрілець С.О., Піскунова Ю.Є.Харківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТРАСОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СЛІДІВ НИЗУ ПІДОШВИ ВЗУТТЯ, ЩО НАДІЙШЛИ НА ДОСЛІДЖЕННЯ НА ФОТОЗОБРАЖЕННЯХ

Анотація. В статті розглянуто проблемні питання трасологічної експертизи слідів низу підошви взуття, що надійшли на дослідження на фотозображеннях. Встановлено низку недоліків у роботі працівників підрозділів Національної поліції в ході проведення огляду місця події. Звернуто увагу на недоліки фотографічної фіксації слідів низу підошви взуття інспекторами-криміналістами. Надано ілюстрації прикладів порушень правил судової фотографії з поясненнями. Проаналізовано причини недоліків. Висвітлено вимоги методичних рекомендацій з трасологічного дослідження слідів низу взуття при проведенні експертиз по слідах на фотографічних зображеннях. Надано рекомендації щодо подолання недоліків у організації та проведенні оглядів місць подій, які впливають на результативність судових експертиз слідів низу взуття. Звернуто увагу на необхідність співпраці між посадовими особами слідчих підрозділів Національної поліції та фахівцями Експертної служби для вирішення проблемних питань.

Ключові слова: судовий експерт, інспектор-криміналіст, огляд місця події, судова фотографія, трасологічна експертиза, сліди низу підошви взуття.

Strilets Serhii, Piskunova YuliiaKharkiv Scientific Research Forensic Center
of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine

PROBLEMATIC ISSUES OF TRASOLOGICAL EXAMINATION OF SLIDES OF THE FOOT OF THE FOOT OF THE SHOE, WHICH WERE RECEIVED RESEARCH ON PHOTOGRAPHIC IMAGES

Summary. The article considers the problematic issues of trasological examination of footprints of the bottom of the shoe, received for research on photographs. The existence of problems that arose during the reform of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the context of forensic activities, especially with the adoption of the Law of Ukraine "On the National Police". The contradiction that arose during the reform of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine has been identified. The activity of employees of the National Police units during the inspection of the scene was analyzed. The statistical data of the results of research on the footprints of the soles of shoes, which were conducted in the sector of trasological research of the Kharkiv Research Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, for 6 months of 2021. A number of shortcomings in the work of police investigators have been identified during the investigation of criminal offenses. Attention is drawn to the shortcomings of photographic fixation of footprints of the soles of shoes by forensic inspectors. Its inconsistency with the requirements of forensic science was stated. Illustrations of examples of violations of the rules of forensic photography committed during inspections of the scene with occurrences are provided. The reasons for these shortcomings were identified and analyzed. It is established which factors contribute to the presence of these violations. The need for a complete overview of the scene is indicated. The requirements of methodical recommendations on trasological research of traces of the bottom of footwear at carrying out examinations on traces on photographic images are covered. Recommendations are given to overcome the shortcomings in the organization and conduct inspections of the scene, which affect the effectiveness of forensic examinations of the footprints of the soles of shoes. Attention was drawn to the need for cooperation between officials of the investigative units of the National Police and specialists of the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine to resolve problematic issues. It is emphasized that these issues are related to the fixation, removal of traces of the bottom of the sole of the shoe, as well as the conduct of trasological forensic examinations.

Keywords: forensic expert, forensic inspector, crime scene investigation, forensic photography, trasological examination, traces of the bottom of the shoe sole.

Постановка проблеми. Трасологічна експертиза, як складова частина криміналістичної техніки, грає надзвичайно велику роль у процесі розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Адже, відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України висновки експерта, в тому числі складені в результаті дослідження слідів трасологічного походження, є процесуальними джерелами доказів [1].

Трасологічна експертиза призвана вирішувати велику кількість завдань, які виникають перед досудовим слідством в ході розслідування кримінальних правопорушень. Одне з цих завдань – це дослідження

слідів людини. Особливе місце серед них займають дослідження слідів ніг. Серед цих слідів переважна частина – це сліди низу підошви взуття.

Аналіз експертної практики свідчить, що до підрозділів Експертної служби МВС України останнім часом, для проведення трасологічних досліджень, ініціаторами надаються у великій кількості сліди низу підошви взуття на фото-, електрофотографічних зображеннях, а іноді у вигляді файлів на цифрових носіях. Дані об'єкти на дослідження надаються, як правило, без надання самих слідів або їх копій.

Враховуючи низьку якість фотознімків, масове нехтування правилами судової фотографії

відповідними посадовими особами слідчих підрозділів Національної поліції в ході огляду місць подій, при проведенні трасологічних досліджень виникає низка проблемних питань.

Отже, ці виклики ставлять ряд завдань щодо вирішення проблем дослідження слідів низу підшви взуття, зокрема на фотозображеннях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню наукових основ трасологічної експертизи, в тому числі слідів ніг людини, як її складової частини, у різні періоди присвячували свої праці такі відомі вчені як Т.В. Авер'янова, Р.С. Белкін, Г.Л. Грановський, І.В. Кантор, Ю.Г. Корухов, Н.П. Майліс, О.Р. Россінська, Є.І. Зуев, А.В. Кофанов та ін.

Питання дослідження дослідження слідів взуття у своїх роботах досліджували О.А. Сокиринська, О.В. Солоний, Л.В. Поліщук, О.В. Кириченко, Г.В. Грабовський, А.О. Опарій та ін.

Але, авторами в своїх працях сліди низу взуття не досліджувались через призму способу фіксації вилученого слідового матеріалу, а також експертної практики

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На тему з вирішення проблем, як трасологічної експертизи в цілому, так і дослідження слідів низу підшви взуття опублікована велика кількість наукових робіт. В основному автори публікацій торкаються цієї проблематики, не акцентуючи увагу на різні види об'єктів, що вилучаються в ході слідчих дій, способи їх фіксації (особливо, фотофіксації). А між тим, всі ці чинники значною мірою впливають на результати досліджень. Отже, означені питання вимагають більш ґрунтовного теоретичного дослідження.

Метою статті є висвітлення проблем дослідження слідів низу підшви взуття, зокрема слідів на фотозображеннях та шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. В результаті реформування системи МВС, відповідно до прийнятого Закону України «Про Національну поліцію», Експертна служба не увійшла до структури Національної поліції [2]. У складі слідчих підрозділів поліції були створені окремі підрозділи криміналістичного забезпечення, обов'язком яких є надання технічної допомоги при проведенні процесуальних дій. Відповідно до ч. 3 ст. 13 Закону України «Про Національну поліцію», до системи поліції не належать підрозділи та служби, які можуть проводити експертні дослідження [2]. Судово-експертну діяльність в системі МВС України після законодавчих змін можуть здійснювати лише підрозділи Експертної служби. Такі два важливих напрямки, як техніко-криміналістичне забезпечення роботи підрозділів поліції та судово-експертна діяльність, наразі є функціями різних структурних підрозділів МВС з різним правовим статусом.

З одного боку поліцейські підрозділи, забезпечуючи проведення слідчих (процесуальних) дій, не мають права проведення судових експертиз. З іншого – втрачається зв'язок між результатами процесуальної дії (в першу чергу огляду місця події) та результатами проведених досліджень, які виконують підрозділи Експертної служби. На наш погляд, це основне протиріччя, яке виникло в результаті реформування Експертної служби МВС.

При цьому необхідно констатувати, що відповідно до наказу МВС від 3 листопада 2015 року № 1339 працівники Експертної служби, за визначених обставин можуть бути залучені у складі

спеціалізованої пересувної лабораторії Експертної служби МВС України до участі в проведенні огляду місця події в кримінальному провадженні. Однак, до них відносяться, як правило резонансні злочини [3]. Тому, у більшості випадків для огляду місця події до складу слідчо-оперативної групи включаються інспектори-криміналісти Національної поліції.

Якщо проаналізувати діяльність структурних підрозділів МВС у сфері розкриття та розслідування злочинів з точки зору досягнення кінцевого результату, через призму експертної практики можна прийти до висновку, що інспектор-криміналіст, як співробітник поліції, який залучений до огляду місця події не зацікавлений у якості вилучених слідів, придатності їх для експертного дослідження та його результатах. Після закінчення огляду роботу інспектора завершено і йому більше не доведеться з ними працювати.

В ході службової діяльності, інспектори-криміналісти часто фіксують на місцях подій слідову інформацію у найменш трудомісткий спосіб: за допомогою фотографування. Наприклад, фотофіксація сліду низу підшви взуття, без наступного виготовлення та вилучення його копії. Таке рішення, виходячи з конкретної ситуації, виправдовує себе лише коли застосувати інші види фіксації неможливо. Але, у багатьох випадках, у силу різних об'єктивних і суб'єктивних причин, дії посадових осіб поліції на місці події, в тому числі слідчих, не виправдані, та не відповідають вимогам криміналістичної науки. На жаль, така тенденція прослідковується вже кілька років.

Так, до сектору трасологічних досліджень Харківського науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України за шість місяців 2021 року на виконання надійшло 78 матеріалів експертних проваджень із дослідження слідів низу підшви взуття. З них у 19 експертних провадженнях сліди було надано лише на фотозображеннях або на електрофото-графічних зображеннях. У ході проведення цих 19 судових експертиз було досліджено 33 сліди, з яких судовими експертами жоден не був визнаний придатним ні для встановлення групової приналежності, ні для ідентифікації слідоутворювального об'єкта.

Причинами таких незадовільних результатів проведених трасологічних експертиз є грубі порушення правил судової фотографії при фотографуванні слідів у ході проведення слідчих дій, а саме:

- порушення правил планового способу фотографування (тобто не забезпечується при фотофіксації перпендикулярність оптичної вісі об'єктива фотокамери по відношенню до верхньої площини об'єкта, що фотографується);
- перекриття лінійним масштабом частин сліду;
- розташування лінійного масштабу з перекосами (його краї знаходяться на різних відстанях до об'єктива);
- межі сліду виходять за межі кадру;
- неправильне застосування контрастного методу для фотографування слідів на снігу у денний час, особливо у сонячну погоду;
- порушення правил освітлення при фотофіксації слідів у темний період доби або при низькій освітленості та інші.

Крім цього, в окремих випадках електрофотографічні зображення слідів були виготовлені у дуже низькій якості.

На наш погляд, наявності цих порушень сприяє відсутність відповідальності інспекторів-криміналістів за результати своєї роботи. Так, А.А. Патик, констатував, що «найкращим гарантом виконання обов'язків, є наявність відповідальності за їх невиконання» [4 с. 135].

Нижче наведено низку фотозображень з проведених судових експертиз у секторі трасологічних досліджень Харківського НДЕКЦ, які наочно ілюструють наведені недоліки.

Виходячи зі змісту ст.ст. 103-106 Кримінального процесуального кодексу України [1], до прийомів фіксації огляду місця події належать такі: протоколювання; фотографування, відеозапис, звукозапис; копіювання та моделювання; складання планів і схем; вилучення зразків, предметів разом із слідами.

Кофанов А. В. цілком слушно звертав увагу, що «поряд з фотографуванням, схематичним зображенням і описом у протоколі огляду місця події для фіксації слідів взуття застосовують також:

- копіювання поверхневих слідів на дактилоскопічну плівку, дактилоскопічні плівки, відфіксований фотопапір, зашкурену гуму, інші підручні матеріали, що копіюють;
- виготовлення зліпків з об'ємних слідів» [5, с. 50].

Ці правила відносяться повною мірою і до слідів низу підошви взуття.

При проведенні трасологічної експертизи, за вилученими речовими доказами, судовий експерт повинен неухильно дотримуватись методики дослідження. Так, відповідно до методичних рекомендацій «Трасологічне дослідження слідів низу взуття», при проведенні експертизи по слідам на зображеннях необхідно визначити, чи придатне воно для проведення подальшого дослідження сліду.

Для визнання зображення сліду придатним для проведення подальшого дослідження сліду необхідно, щоб воно відповідало певним вимогам. А саме:

- наявність на зображенні масштабної лінійки;
- масштабна лінійка повинна бути розташована поруч і в одній площині зі слідом, без перекосів, без слідів деформації;
- зображення сліду повинно бути без спотворень;
- межі сліду не повинні виходити за межі кадру зображення;
- чіткість зображення;
- контрастність зображення;
- на зображенні повинні бути видимими елементи сліду.

Рис. 1. Фото сліду з порушеннями правил судової фотографії (лінійний масштаб розташований не в одній площині зі слідом, на ньому відсутні міліметрові позначки)

Рис. 2. Фото сліду з порушеннями правил судової фотографії (лінійний масштаб розташований поверх частини сліду, оптична вісь об'єктива фотокамери не перпендикулярна площині сліду, порушення правил освітлення сліду, межі сліду виходять за межі кадру)

Рис. 3. Фото сліду з порушеннями правил судової фотографії (частина сліду засвічена, частину сліду закриває номерна позначка)

Рис. 4. Фото сліду з порушеннями правил судової фотографії (лінійний масштаб відсутній, оптична вісь об'єктива фотокамери не перпендикулярна площині сліду, порушення правил освітлення)

Якщо зображення не відповідає зазначеним вимогам, то повинен формуватися висновок про те, що зображення виконане з порушенням вимог судової фотографії (правил масштабної фотозйомки), і тому поставлене питання перед судовим експертом, щодо сліду, зафіксованого на зображенні, вирішуватись не буде [6, с. 11].

Якщо на дослідження ініціатором направляється лише фотозображення сліду, враховуючи вищеведену статистику, то велика ймовірність, що ми можемо отримати надзвичайно низьку результативність судових експертиз слідів низу взуття. На наш погляд, значно поліпшити якість вилученого слідового матеріалу, підвищити результативність експертиз, а відтак, підвищити рівень доказової бази при розслідуванні кримінальних правопорушень може комплекс заходів, серед яких:

- підвищення професійного рівня спеціалістів-криміналістів, що залучаються до оглядів місць подій;

- підвищення відповідальності всіх посадових осіб органів внутрішніх справ (у першу чергу інспекторів-криміналістів), що беруть участь у розслідуванні кримінальних проваджень, за результати своєї роботи;

- прийняття нормативно закріпленої вимоги вилучати з місця події та направляти на трасологічне дослідження не лише фотозображення, а у першу чергу сліди низу взуття або їх копії (моделі), за чітко визначеними виключеннями.

Крім цього, позитивну роль у підвищенні ефективності розслідування кримінальних правопорушень могли б зіграти періодичні оперативні наради, на яких фахівці Експертної служби МВС та представники слідчих підрозділів Національної поліції, могли б ставити, обговорювати та вирішувати проблемні питання, що виникають.

Висновки даного дослідження і перспективи. Узагальнюючи вищевикладене необхідно зазначити, що питання пов'язані з вилученням слідів низу взуття з місць подій та їх трасологічного дослідження потребують постійної уваги зацікавлених сторін кримінального процесу. Від їх вирішення часто залежить рівень доказової бази, кінцевий результат розслідування кримінальних проваджень. Назріла необхідність у виробленні комплексу заходів для кардинального поліпшення якісного рівня оглядів місць подій. Як у системі МВС, так і у правоохоронній системі в цілому повинен бути налагоджений зворотній зв'язок: судовий експерт → слідчий → інспектор-криміналіст, – для обміну інформацією, оперативного вирішення назрілих проблем в ході розслідування кримінальних правопорушень.

Окреслені в роботі пропозиції, зауваження, на нашу думку, будуть сприяти поліпшенню взаємодії слідчих підрозділів Національної поліції та Експертної служби, підвищать якісний рівень досудового слідства і позитивно вплине на процеси реформування правоохоронної системи.

Список літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 04.09.2021).
2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 10.09.2021).
3. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : затв. наказом М-ва внутр. справ України від 03.11.2015 року № 1339. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text> (дата звернення: 22.10.2021)
4. Патик А.А. Статус, повноваження та відповідальність спеціаліста й інспектора-криміналіста в кримінальному процесі. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3. С. 135–137.
5. Кофанов А.В., Волошин О.Г., Літвінова О.В. Трасологічні дослідження : Курс лекцій. Київ : Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 304 с.
6. Трасологічне дослідження слідів низу взуття (експертна спеціальність 4.1 «Дослідження слідів людини та слідів тварини») : методичні рекомендації / уклад.: І.І. Жолтанська, С.А. Степура. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2021. 43 с.

References:

1. The Law of Ukraine (April 13, 2012) Kryminalnyi protsesualnyi kodeks № 4651-VI [Criminal Procedure Code № 4651-VI]. Kyiv: Verkhovna Rada of Ukraine. (Editorial series "The Law of Ukraine"). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (accessed 04 September 2021).
2. The Law of Ukraine (July 2, 2015) Pro Natsionalnu politsiiu № 580-VIII [About the National Police № 580-VIII]. Kyiv: Verkhovna Rada of Ukraine. (Editorial series "The Law of Ukraine"). Available at: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (accessed 10 September 2021).
3. Instruktsiya pro pryadok zaluchennya pratsivnykiv organiv dosudovogo rozsliduvannya politzii Ekspertnoi sluzhby Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy yak spetsialistiv dlya uchasti v provedenni oglyadu mistysya podii [Instruction on the procedure for involving employees of the pre-trial investigation bodies of the police and the Expert Service of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as specialists to participate in the inspection of the scene] nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy [Decree of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine] vid 03.11.2015 № 1339, zarejestrovano v Ministerstvi justytysii Ukrainy 06 lystopada 2015 r. za № 1392/27837. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15#Text> (accessed 22 October 2021). (in Ukrainian)
4. Patyk A.A. (2017) Status, povnovazhennia ta vidpovidalnist spetsialista y inspektora-kryminalista v kryminalnomu protsesi [The status, authority and responsibility of the criminal justice specialist and inspector]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*, no. 3, pp. 135–137.
5. Kofanov A.V., Voloshyn O.G., Litvinova O.V. (2010) *Trasologichni doslidjenn'a: Kurs lektsiy*. Kyiv: Kyivs'kyj nacional'nyj universytet vnutrishnikh sprav. (in Ukrainian)
6. Zholtanska I.I., Stepura S.A. (2021) *Trasologichne doslidjenn'ya slidiv nyzu vzutt'a. Ekspertna spetsial'nist' 4.1 "Doslidzhennya slidiv l'udyny ta slidiv tvaryny"* [Trasological research of footprints (expert specialty 4.1 "Research of human traces and animal traces"): Metodichni rekomendatsii. Kyiv: Derzhavnyi naukovodoslidnyi ekspertno-kryminalistychnyi tsentr ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy. (in Ukrainian)